

BACHELOROPPGAVE

De usynlige barna

En oppgave om innagerende adferd i barnehagen

av

Kandidatnummer: 617

Marthe Vindenes

The invisible children

Bacheloroppgave i pedagogisk ledelse

SF3-312

Mai, 2015

Avtale om elektronisk publisering i Høgskulen i Sogn og Fjordane sitt institusjonelle arkiv (Brage)

Jeg gir med dette Høgskulen i Sogn og Fjordane tillatelse til å publisere oppgaven (Skriv inn tittel) i Brage hvis karakteren A eller B er oppnådd.

Jeg garanterer at jeg er opphavsperson til oppgaven, sammen med eventuelle medforfattere. Opphavsrettslig beskyttet materiale er brukt med skriftlig tillatelse.

Jeg garanterer at oppgaven ikke inneholder materiale som kan stride mot gjeldende norsk rett.

Ved gruppeinnlevering må alle i gruppa samtykke i avtalen.

Fyll inn kandidatnummer og navn og sett kryss:

Kandidatnummer: 617, Marthe Vindenes

JA NEI

Innhold

1.0 Innledning.....	5
1.1 Bakgrunn for problemstilling.....	5
1.1.0 Hypotese	6
1.1.1 Begrepsavklaring	6
2.0 Teori.....	7
2.1 Hva er innagerende adferd?.....	7
2.1.0 Barn med innagerende adferd	7
2.1.1 Sjanse og angst hos barnehagebarn	8
2.2 Barns sosiale kompetanse.....	9
2.2.0 Selvkontroll, selvhevdelse og empati	9
2.3 Hva kjennetegner barn med innagerende adferd i leken?.....	10
2.3.0 Mobbing blant barnehagebarn	11
2.4 Hva trenger barn med innagerende adferd?.....	11
2.5 Tiltak og tilrettelegging for barn med innagerende adferd.....	12
2.5.0 Arbeid med personal og foreldre	13
2.5.1 Voksenrollen	13
2.5.2 Mestringsfølelse	14
2.5.3 Inkludering i barngruppen	14
3.0 Metode.....	15
3.1 Valg av metode.....	15
3.1.0 Intervju	15
3.1.1 Pilotstudie	16
3.1.2 Etske dilemmaer og kildekritikk	16
3.1.3 Framgangsmåte	17
3.2 Valg av respondenter.....	17
3.2.0 Bakgrunnsinformasjon	18
4.0 Empiri.....	18
4.1 Innagerende adferd.....	18
4.2 Voksenrollen i barnehagen.....	19
4.3 Tilrettelegging og inkludering.....	20

4.4 Blir alle barna sett?.....	21
5.0 Drøfting.....	21
5.1 Innagerende adferd.....	21
5.2 Voksenrollen i barnehagen.....	23
5.3 Tilrettelegging og inkludering.....	24
5.4 Blir alle barna sett?.....	25
6.0 Avslutning.....	26
7.0 Referanser	27

Vedlegg:

1. Brev til barnehagen
2. Intervjuguide

1.0 Innledning

«Hva kjennetegner innagerende adferd? og hvordan kan den pedagogiske lederen legge til rette for barn med slik adferd i barnehagen?»

Denne oppgaven handler om de «usynlige» barna. De usynlige barna i denne sammenheng er barn med innagerende adferd. Dette er de barna som tar liten plass i barnehagehverdagen. Dette er et tema som er en hjertesak for meg fordi jeg mener at alle barn har rett til å bli sett. Problemstillingen overfor er den som har vært mitt utgangspunkt for denne oppgaven. En problemstilling er det man ønsker å finne ut i løpet av en forskningsprosess. Det kan defineres som et spørsmål man ønsker å søke svar på (Bø & Helle, 2010). Temaet for oppgaven er innagerende adferd hos barn i barnehagealder, og fokuset er hvordan man som pedagogisk leder i en barnehage kan arbeide for å hjelpe og tilrettelegge for barn med slik adferd.

1.1 Bakgrunn for problemstilling

Etterhvert som samfunnet er i endring, så har Norge nå har fått full barnehagedekning. Som følge av dette går de fleste barn i Norge i barnehagen. Det kan være en utfordring for barnehagepersonalet å tilpasse seg alle typer barn. Man kan derfor stille spørsmål om hvordan et slikt universelt tilbud påvirker barn, og om det ivaretar noen grupper bedre enn andre (Ogden, 2015). Noen barn blir beskrevet som innadvendte eller introverte. De sier ikke imot eller prøver å hevde sin vilje. De har ofte ingen status i barnegruppen, og får sjelden være med i leken. De få gangene dette skjer er det gjerne fordi et annet barn er borte den dagen, og ofte ender de opp med rollen som «hund» i rolleleken (Folkman, 1999). Bakgrunnen for dette temaet er min egen barndom; hvor jeg var selv et barn med innagerende adferd, og følte at jeg ikke ble sett. Jeg ønsker derfor å ta tak i dette, slik at ikke de barna som vokser opp i dagens samfunn ikke får de samme negative opplevelsene som det jeg opplevde. Jeg mener at alle barn har rett til å bli sett, og hørt, dette står det også om i rammeplanen for barnehagens innhold. Med denne oppgaven ønsker jeg derfor å bidra til at også disse barna blir sett, og at deres utfordringer blir tatt på alvor. Som følge av dette ønsker jeg at mulige tiltak blir et diskusjonstema for barnehagen. Innagerende atferd er gjerne ikke er et så stort problem for omgivelsene, men er et vel så stort problem for barnet det gjelder (Ogden, 2009).

1.1.0 Hypotese

En hypotese er en antagelse om virkeligheten (Bø & Helle, 2010). Jeg tar i denne oppgaven utgangspunktet i at barn med innagerende adferd ikke blir sett i like stor grad som de utagerende barna i barnehagen. Som utgangspunkt for min hypotese har jeg en praksisfortelling i minnet når jeg skriver. Dette var en hendelse vedrørende en to år gammel jente som ikke ble sett i en matsituasjon. På grunn av personvern, så har jeg ikke tatt denne med i oppgaven. Dette er en hendelse jeg selv var vitne til, og den berørte meg i så stor grad at jeg valgte å skrive denne oppgaven. Jeg delte også denne fortellingen med mine respondenter i intervjuprosessen.

1.1.1 Begrepsavklaring

Jeg har tatt i bruk den pedagogiske ordboken skrevet av Bø & Helle i 2010 for å avklare noen av de sentrale begrepene i oppgaven. Denne oppgaven tar for seg barn med en introvert personlighetstype. Introvert vil si å være innadvendt, stille, og sjenert. Det er en personlighetstype eller væremåte som er sterkt subjektiv i sin orientering, og omhandler gjerne mennesker som er sosialt tilbakeholden, og/eller sjenert. Motsetningen til denne personlighetstypen er den ekstroverte personlighetstypen. Dette er de man omtaler som utadvendte (Bø & Helle, 2010). I denne oppgaven bruker jeg begrepet å innagere om barn med introvert personlighet. Å innagere defineres som emosjonell og sosial tilbaketrekking. Det er et begrep som brukes spesielt i forhold til atferdsproblemer i skolen, men kan også i brukes barnehage sammenheng. Det brukes gjerne om barn som trekker seg tilbake i læringsmiljøet. Av ulike årsaker unngår de sosial kontakt, og blir isolert. Innagerende barn har tendenser til å reagere med frykt og unngåelse adferd. Deres problemer blir ofte oppdaget senere enn de utagerende barn. Innagere er et begrep som brukes som en motsetning til utagering. Utagering defineres som et individ som er i konflikt med miljøet (Bø & Helle, 2010).

2.0 Teori

I dette kapitlet presenteres teori som er relevant for temaet, og for den aktuelle problemstillingen. Dette utgjør en blanding av ulike teoretikere sine faglige vurdering av temaene. Det finnes mye mer enn det som er presentert her som kunne vært tatt med, og det har blitt tatt et bevisst valg å avgrense det til det jeg mener er mest sentralt og relevant for problemstillingen.

2.1 Hva er innagerende adferd?

I dette kapitlet skal jeg utdype ulike kjennetegn på hva som er innagerende adferd. Dette er en benevnelse på en adferd hvor følelser, opplevelser og tanker holdes og vendes innover mot en selv (Lund, 2015). De uttrykkene som kommuniseres utover kan være at man er sårbar, avvisende, deprimert, tilbaketrukket, angstfull og usikker. Denne type adferd er gjerne et større «problem» for individet enn det er for samfunnet, selv om det på sikt også kan utvikle seg videre til et problem for samfunnet. Ingrid Lund sier i forhold til sin forskning om adferdsproblematikk i skolen og mobbing *«Innagerende atferd er lite synlig i omgivelsene og derfor mest slitsomt for eleven selv. De som sliter med innagerende atferd blir ikke sett. De lager ikke bråk for de rundt seg som de utagerende gjør»* (Torvik, 2015). Dette sitatet gjelder i forhold til elever i skolen, men er like relevant i forhold til barn i barnehagealder.

2.1.0 Barn med innagerende adferd

Når det kommer til barn med utagerende adferd er gutter i et klart flertall. De er høylytt, og krever mye oppmerksomhet. Det er da gjerne naturlig å anta at det er flest jenter som er innagerende i sin adferd, men det er likevel ganske jevnt fordelt (Barsøe, 2012). Når det kommer til barn som er trygge av natur er det gjerne spennende med litt uforutsigbarhet og overraskelser i hverdagen, og for de barna med innagerende adferd er det ofte motsatt. Mange barn med slik adferd setter liten pris på overraskelser. Dette kommer av at barn med innagerende adferd gjerne trenger mer tid på å bli trygge enn andre barn. Barn med en slik personlighet har en avvikende virkelighetsoppfatning. Dette vil si at barnet har en tendens til å oppfatte omgivelsene sine som mer fiendtlige og farligere enn det de andre gjør (Barsøe, 2012). Barnet kan være vanskelig å tolke fordi de prøver å skjule usikkerheten og frykten de føler innvendig. Det kan i barnets øyne være farlig å hevde sin vilje, og vise følelser. For eksempel så har barna ofte gitt opp den sinte delen av seg selv, og viser generelt sett ikke mye følelser utad (Folkman, 1999).

2.1.1 Sjenanse og angst hos barnehagebarn

Etter hvert som barna vokser til har vi voksne en tendens til å plassere dem i båser, og gi dem diagnoser. Et barn med innagerende adferd blir gjerne omtalt som sjenert, Det finnes mange ord, og uttrykk for å forklare sjenanse. Det er blant annet begrep som; Forlegenhet, blyghet, tilbakeholdenhet. Sjenanse er følelsen av usikkerhet, utrygghet eller angst som oppstår i ukjente og uvante sosiale situasjoner. Sjenanse kommer fysisk tilsyne ved; rødming, svetting, hjerteklapp, og lampefeber. Vanlig sjenert adferd er ellers tilbakeholdenhet, mutthet, lav stemmebruk, keitethet og muskelstivhet. Sterk sjenanse viser seg i form av sosial usikkerhet, og kan være et plagsomt symptom. Dette kan være et tegn på nervøsitet, mindreverdighetsfølelse eller nevrose.

Mindreverdighetsfølelse som barnet føler er en følelse av underlegenhet og utilstrekkelighet (Bø & Helle, 2010). Sjenerte barn blir gjerne oppfattet som søte og hyggelige, og er av de barna som ofte oppfører seg «pent» utenfor hjemmet. De blir sett på som rolige og omtenkssomme, og sjenanse bli derfor ofte sett på som en positiv egenskap i de voksnes øyne. Til tross for dette kan det være en hindring for barnet selv. Sjenerte barn synes det er vanskelig å omgå folk de ikke kjenner, og blir gjerne stille når de møter noen for første gang. Dette kan være kontrast fra det barnet foreldrene ser når de er hjemme med familien, hvor barnet snakker mye og er sikker på seg selv. Sjenerte barn er mindre bestemte enn de andre barna, og er verken flinke til å stå på sitt, eller si hva de tenker. Sjenerte barn er ofte stille i sosiale sammenhenger, de unngår øyekontakt, er anspente og bekymrer seg for hva menneskene rundt dem tenker om dem. De nøler ofte med å begi seg ut i sosiale situasjoner, og de gjør det på en forsiktig, og engstelig måte. Sjenanse kan utvikle seg til sosial angst senere i livet og dette kan ha stor påvirkning på barnets sosiale liv (Willetts & Creswell, 2007).

Angst er en følellestilstand som karakteriseres ved blant annet engstelse, utrygghet, redsel og bekymring (Bø & Helle, 2010). Barnets modenhetsnivå bidrar til at man kan bestemme skille mellom sjenanse, normal frykt og angst (Mathiesen, Karevold, & Knudsen, 2009). Det er derfor vanskelig å si at et barn i barnehagealder har angst. Hos barn deles angstlidelsene inn i syv kategorier; Separasjonsangst, spesifikke fobier, generalisert angstlidelse/over engstelig lidelse, sosialangstlidelse, panikkangst, tvangstanker og tvangshandlinger og posttraumatisk stress-syndrom. Fobier og separasjonsangst er mest vanlig før puberteten. Det er blitt gjort en undersøkelse som viser at 2-5% av norske barn har en av de to angst-typene. Denne undersøkelsen viser også at forekomsten av generalisert angstlidelse ligger mellom 3 -4% i barnehagen (Mathiesen, Karevold, & Knudsen, 2009, s. 18). I følge John Bowleys oppfatning vil det å være alene, og borte fra tilknytningspersonen fremkalle angst. I Bowleys forståelse av angst tar han utgangspunkt i separasjonsangsten. Separasjonsangsten utløses av en trussel av tap (Hart & Schwartz, 2009). Det er gjerne denne formen for angst som kommer mest tilsyne i barnehagehverdagen. Angsten dukker ofte opp når foreldrene leverer barna

om morgenen. Dette gjelder alle barn, men i større grad barn med innagerende adferd. Ifølge folkehelseinstituttet vil det for mange barn med problematferd som angst kun være midlertidig, og de vil etter hvert vokse av seg problemene. For andre barn vil problematferden øke og angsten være et forstadie, eller et tidlig tegn på mer langvarige psykiske plager. Det er derfor viktig å ta tak i dette allerede når barnet er i barnehagealder (Mathiesen, Karevold, & Knudsen, 2009).

2.2 Barns sosiale kompetanse

En fellesnevner for barn med innagerende og utagerende adferd er å at de viser dårlig sosialkompetanse til å lykkes i samspill med andre (Barsøe, 2012). Hvis barna skal ha mulighet til å utvikle sin sosial kompetanse er de nødt til å få positive sosiale erfaringer. Det er derfor viktig at barnehagelæreren har kunnskap om hvordan man legger til rette for alle barns læring og utvikling (Barsøe, 2012). Sosial kompetanse kan være vanskelig å definere. Det som kjennetegner det å ha sosial kompetanse er å kunne vurderer de ulike sosiale situasjonene slik at man vet når og hvordan man skal handle. Det finnes mange måter å forklare det på, og de fleste teoretikere legger vekt på at det handler om å kunne mestre ulike sosiale situasjoner på en god måte. Barnets sosiale kompetanse består av sosiale ferdigheter og relasjonskompetansen. Dette innebærer *«å ha den kunnskap, ferdighet, motivasjon som trengs for et vellykket samspill med og tilpassing til andre mennesker, samt evne til å praktisere disse egenskapene på en naturlig måte»* (Bø & Helle, 2010). En annen definisjon jeg fant går ut på *«et sett av ferdigheter, holdninger, motiver og evner som trengs for å mestre de viktigste situasjoner som individer med rimelighet kan forventes å møte i det sosiale miljøet som de er en del av, samtidig som deres trivsel maksimeres og fremtidige utvikling fremmes»* (Ogden, 2015, s. 228) Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (2011) forteller at sosial kompetanse handler om at barnet skal kunne samhandle positivt med andre i ulike situasjoner. Denne kompetansen uttrykkes og tilegnes av barn i samspill med hverandre og med voksne. Den gjenspeiles i barns evne til å ta initiativ og til å opprettholde vennskap. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 19) Sosial kompetanse utvikles gjennom sensitivitet, initiativ og positiv gjensidighet, og legger grunnlag for etablering av kontakt og samhandling med andre mennesker. Den danner også grunnlaget for etablering av vennskap. Sosial kompetente barn fanger raskt opp regler i lek eller aktiviteter, og svarer tydelig når andre henvender seg til dem. (Ogden, 2015).

2.2.0 Selvkontroll, selvhevdelse og empati

Selvkontroll er en forutsetning for å kunne fungere sammen med andre mennesker. Dette handler om å kunne kontrollere sine egne følelser. Selvhevdelse er også en nødvendig del i det å ha en god sosialkompetanse. Selvhevdelse handler om å kunne protestere når noen gjør noe mot en når en ikke

vil. Det handler om å ta og markere sin plass i fellesskapet (Barsøe, 2012). Barn med innagerende adferd har gjerne altfor god kontroll på impulsene sine. Dette kommer av at barnet har utviklet en redsel for andre sine reaksjoner. Barnet kan derfor holde seg selv tilbake, være redd for alt som er nytt og være redd for å mislykkes. (Barsøe, 2012). Empati er evnen til innlevelse og det handler om evnen til å sette seg inn i hvordan andre har det (Bø & Helle, 2010). «*Den empatiske opplevelsen kjennetegnes av en plutselig kunnskap om og forståelse av et annet menneskes følelsetilstand*» (Holm, 2005, s. 64) Empati handler også om å vurdere sin egen adferd ut ifra andres reaksjoner. Noen barn med innagerende adferd gjør alt for å behage andre. Dette er de barna som alltid er hjelpsomme, og gjerne ikke får tid til å leke selv fordi noen andre trenger hjelp (Barsøe, 2012).

2.3 Hva kjennetegner barn med innagerende adferd i leken?

Det finnes barn som ikke får til leken. Barn med innagerende adferd er ofte blant denne gruppen. Barn må som nevnt ha en viss grad av sosial kompetanse for å kunne leke (Barsøe, 2012). Leken har en egenverdi, og den er en stor del av både kommunikasjonen og samspillet i barnegruppen. (Skram, 2009) leken forstås som noe som skjer ved at barnet blir trukket inn i en hendelse (Korsvold, 2011). Gjennom leken uttrykker barnet sine erfaringer og intensjoner (Lund, 2014). Barnet lærer gjennom leken å samhandle med andre, og på denne måten lærer barnet også noe om seg selv. Å kunne metakommunisere er et viktig element i all konfliktløsning, og leken er et eksempel for slik kommunikasjon. Leken kan ha terapeutisk effekt, med tanke på at barnet gjennom lek får bearbeide følelsene sine. Barnet kan leke ut vanskelige, og angstfulle situasjoner, og forberde seg for ting de gruer seg til (Skram, 2009). Basiskompetanse som i det å opprette og holde kontakten lærer barnet gjennom leken. Dette er med på å utvikle barnets sosial kompetanse. Et barn med innagerende adferd leker gjerne oftere alene enn de andre barna i barnegruppen. De kan gjerne stå å se på de andre barna som leker i grupper. Det kan være vanskelig for barn med slik adferd å be om hjelp fra de voksne (Willets & Creswell, 2007). Barna lar ofte andre barn ta fra dem leker uten at de sier i fra at de er tatt, og de tåler gjerne å bli slått og sparket uten å ta igjen (Barsøe, 2012).

Barn med innagerende adferd kan oppfattes som avisende. Dette kommer av at de ofte har et kroppsspråk som tilsier det (Barsøe, 2012). Sosial tilbaketrekking kan lett tolkes og oppleves som avvisning. Svaret de får tilbake på denne adferden kan da bli avvisning, oppgitthet og irritasjon. Dette kan fort bli en negativ sirkel (Lund, 2015). Når barnet er redd og usikker, så er det vanskelig å ha blikk-kontakt, og barnet viser lite mimikk. Det kan derfor lett tolkes som at barnet ikke vil ha kontakt. Dette er det trekket ved barn med innagerende adferd som gir grunn til bekymring. Ettersom det er gjennom kontakten med andre at man dannes som mennesker (Barsøe, 2012).

2.3.0 Mobbing blant barnehagebarn

Man kan dessverre ikke snakke om barn med innagerede adferd uten å nevne mobbing. Forskning viser at de barna som har en innagerende adferd er de barna som lettest blir utsatt for mobbing. Dette kan komme av at er de enkleste å «ta» fordi de ikke sier ifra til de voksne, og de tar ikke igjen. Erfaringer med utestenges fra lek, ignorering og latterliggjøring kan bidra til at barnet blir enda mer stille og isolerer seg (Lund, 2014) Når et barn ikke føler seg trygg eller er redd, så kan dette resultere i ulike typer adferds uttrykk. *«i mobbesituasjoner kan dette vise seg ved at jenta eller gutten som er utsatt for mobbing trekker seg tilbake, ikke sier ifra og lett kan bli usynlig i barnehagehverdagens hektiske tempo og høye stemmer»* (Lund, 2014, s. 17). Barn med slik adferd kan lettere enn andre ekskluderes og trakasseres verbalt. Barnehagen har en gyllen mulighet til å forebygge dette (Barsøe, 2012).

2.4 Hva trenger barn med innagerende adferd?

I dette kapitlet kommer jeg til å ta for meg hva barn med innagerende adferd trenger i barnehagehverdagen. Dette er blant annet; Forutsigbarhet, trygghet og tillit. Stabile og gode sosiale relasjoner er viktig for at barnet får en sunn og positiv utvikling (Ogden, 2015).

Et barn med innagerende adferd har akkurat de samme behovene som alle andre barn. Utfordringen er derimot at man gjerne må bruke en annen fremgangsmåte for å nå inn til dem, finne ut hva de trenger og hva man kan gjøre for å hjelpe dem. I tilknytningsteorien kan barnehagelæreren lære hvor viktig og avgjørende gode og trygge relasjoner er for barns utvikling. Dette er spesielt viktig når barnet er spedbarn, men også videre i barndommen. Omsorg eller omtanke er det å ta vare på, det å sørge for, gi stell, pleie (Bø & Helle, 2010) *«Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg»* (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 29). Omsorg er å gi støtte, trøst, og beskyttelse. Samtidig som vi som voksne skal være der for barnet når det trenger oss (Folkman, 1999). *«En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, ømhet, hengivenhet, innlevelse og evne og vilje til samspill»* (Askeland, 2011, s. 54). En relasjon mellom barn og voksen er en ressurs for barnet. Omsorgspersonen responderer på barnets signaler. Om omsorgspersonen bare tidvis responderer på barnets signaler, så vil det føre til en utrygg relasjon. Et nært og godt samspill med viktige andre er avgjørende faktor for læring og trygghet gjennom hele barndommen (Midthassel, Bru, Ertesvåg, & Roland, 2011).

En anerkjennende holdning gjør det lettere for barna å få selvinnsikt og sette pris på seg selv. For barn med innagerende adferd er det viktig at de voksne tar seg tid til å lytte til dem. Alle barn må bli møtt med anerkjennelse og respekt. Annerkjennelse handler om å se barnets perspektiv, og så sette

seg inn i barnets perspektiv. Annerkjennelse kan gi følelsen av å være verdifull. Når kommunikasjonen er anerkjennende opplever barnet at det har rett til sine egne meninger, tanker og følelser. Når en lytter til et annet menneske så kan en ikke beregne hvordan samtalen kan utarte seg. Det er viktig å la barnet fortelle det den har lyst til. Det er altfor mange barn som blir avbrutt av voksne som leder samtalen vekk fra det barnet snakker om. Derfor må man skille mellom hva som tilhører barnet, og hva som tilhører en selv. Desto mer en er klar over sine egne følelse, desto enklere er det å anerkjenne barnets. Det at barna får aksept og annerkjennelse for den de er akkurat nå er en forutsetning for at de skal kunne vise mer av hvem de er (Barsøe, 2012).

2.5 Tiltak og tilrettelegging for barn med innagerende adferd

Barn med særskilte behov omfatter både funksjons -nedsettelse og utviklingsmessige, språklige, emosjonelle, kognitive og sosiale vanskeligheter. På dette grunnlaget kan man kalle et barn med innagerende adferd et barn med særskilt behov. Dette er barn som gjerne trenger og har behov mer tilpasset oppfølging enn andre barn, som for eksempel ved voksenstøtte, tilrettelegging, og rutiner. Tidlig innsats er en viktig faktor, både når det kommer til barnets trivsel og utvikling i barnehagen. Hvis ikke det gjøres noe kan det føre til store konsekvenser for barnet (Kompetanse for framtidens barnehager, 2015). Det å være leder i barnehagen er en utfordrende jobb. Barnehagen må ha en pedagogisk ledelse som setter i gang og leder refleksjons- og læringsprosesser i organisasjonen (Kompetanse for framtidens barnehager, 2015). Det er mange ulike grupper å forholde seg til, som består i hovedsak av personal, foreldre, barn, kommunen, men også andre utenifra og ulike instanser som barnehagen samarbeider med. En god leder ser ikke bort når noen har det vanskelig. En god leder tar tak ved å gå inn i de utfordringer som oppstår, både når det skjer og når han eller hun får signaler om at noe er galt (Lund, 2015). I barnehagen er det mange ulike voksne med forskjellig utdanning og bakgrunn. Alle har sine forskjellige roller i barnehagen. Dette er en gruppe mennesker som arbeider mot et felles mål, og det målet er å gjøre det beste for barna. I barnehagen er det styrer som er leder, og den pedagogiske lederen som fungerer som avdelingsleder. Både styrer og pedagogisk leder har utdanning som barnehagelærer eller annen relevant pedagogisk utdanning.

Barn med innagerende adferd trenger å bli utfordret. Dette må skje i et passe tempo, slik at de ikke blir redde. Dårlige erfaringer vil bare gjøre barna mer engstelige (Barsøe, 2012). Barnehagelæreren må arbeide for at barna utvikler god kontakt med mennesker. Det er gjerne vanskelig å komme i gang med slikt arbeid, ettersom det er vanskelig å ta kontakt med et barn som aldri «gir» noe tilbake. Som voksen i barnehagen må man midlertidig gi barna den hjelpen de har krav på. Dette gjør at de kommer i gang med en god utvikling (Barsøe, 2012). Når et barn med innagerende adferd avviser oss

som voksne, så kan det være vanskelig å forholde seg til dem. Man må derfor være tålmodige og hjelpe barna til et bedre liv sammen med andre (Barsøe, 2012). Barnehagelæreren må skjerpe oppmerksomheten slik at de oppdager og svarer på alle barnas initiativer. De må og legge til rette for at barna får vist seg fra sin beste side foran de andre barna. Barnehagelæreren kan gjøre dette ved hjelp av blikk, kroppsspråk, bruke oppmuntrende kommentarer og guide barnet. (Barsøe, 2012).

2.5.0 Arbeid med personal og foreldre

Det finnes mange aspekter med arbeid med personalet og foreldresamarbeid, og jeg har valgt å bare ta for meg en liten del av dette for å fremme tiltakene som kan gjøres for å arbeide mot en bedre barnehagehverdag for barn med innagerende adferd. Et godt barnehagetilbud for alle barn avhenger av personalets kompetanse (Regjeringen.no). Både styrer og den pedagogiske lederen bør derfor arbeide kontinuerlig for å få en kompetanseøkning hos personalgruppen sin. I denne sammenhengen gjelder det at personalet må få mer kunnskap om temaet. Som pedagogisk samfunnsinstitusjon må barnehagen være i konstant endring og utvikling, og arbeidsplassen er en utmerket arena for å få dette til. Dette vil etter hvert føre til en kvalitetsutvikling i barnehagen (Kompetanse for framtidens barnehager, 2015). Lov om barnehager sier at alt som skjer i barnehagen skal være i nær forståelse og samarbeid med barnets foreldre eller foresatte (Kunnskapsdepartementet, 2011).

Foreldresamarbeid er en stor og viktig del av barnehagehverdagen. Dette gjelder for hele barnegruppen, men spesielt foreldrene til barn med behov for ekstra hjelp og støtte. Barn med innagerende adferd er en barn som trenger ekstra hjelp og støtte, og man må huske på at det gjelder for foreldrene også. Mange foreldre opplever at de har fått vite altfor sent at det er grunn til bekymring. Det er viktig å ha kontinuerlig kontakt med foreldrene og informere om både stort og smått. Har man en slik tilnærming til foreldrene, så er det enklere å ta opp de vanskelige samtalene som kan oppstå senere (Barsøe, 2012).

2.5.1 Voksenrollen

Alle barn trenger og har rett på forutsigbarhet i hverdagen. De trenger en grunnleggende tillit, og de har behov for at de voksne skal være tilgjengelige (Folkman, 1999). Barn med trygg tilknytning bruker omsorgspersonen som en trygg base å utforske fra. Trygg tilknytning oppstår når barnet blir møtt med sensitivitet, aksept, tilgjengelighet og samarbeid fra de voksne rundt dem (Barsøe, 2012). Det er barnehagelæreren sitt ansvar at ingen blir utsatt for undertrykking eller mobbing. De voksne sin oppgave er å sørge for at alle barna er trygge, både psykisk og fysisk (Barsøe, 2012). De skal kunne krangle og være uenige, for av det lærer barna mye. Alle barn bør ha minst en trygg voksen, og voksne må være tålmodig, og vente på barnet. Hvis man ikke får blikk-kontakt, så kan man begynne med å være nær barnet, prøver å forstå hva den har behov for og kanskje ha barnet på fanget (Barsøe, 2012). Gjensidig forståelse er et viktig begrep å huske på. Er du voksen i barnehagen, så er

du også nødt å være tydelig. Barn trenger at voksne er tydelige og lærer dem hva som er lov og ikke. Dette skaper trygghet. Dette kan føre til at de som er litt forsiktige kan våge seg på noe nytt, vise hva de kan, spørre og øve seg sammen med andre på en god måte (Lund, 2015). Tydelige og varme voksne går ikke forbi og tenker at barnet sikkert liker å leke alene. Den voksne bør stoppe opp og hjelpe barnet inn i leken igjen (Lund, 2014). Barnehagelæreren er nødt til å kunne ta del i barnas lek, og i forhold til barn med innagerende adferd er dette den beste måten å hjelpe et barn inn i leken. Å leke sammen med dem er derfor gull verdt.

2.5.2 Mestringsfølelse

Alle barn har godt av å kjenne en følelse av mestring. Mestring er det å få noe til og lykkes (Bø & Helle, 2010). Dette er en følelse som styrker barnet, og motiverer det til å arbeide videre med noe. Rammeplanen (2011) sier at «*vennskap og tilrettelegging for gode relasjoner i barnehagen er forutsetning for god læring og opplevelse av glede og mestring*» (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 18). Som pedagogisk leder kan man gi barnet nye mestringserfaringer, som etter hvert blir en del av de generaliserte erfaringene (Lund, 2014). Det er veldig viktig å ikke gjøre barna hjelpeløse ved å gjøre ting for dem som de egentlig kan selv. Egen mestring er en viktig kilde til god selvfølelse (Barsøe, 2012).

2.5.3 Inkludering i barnegruppen

I rammeplanen (2011) står det at «*barnehagen skal være et inkluderende fellesskap med plass til det enkelte barnet*» (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 23). I arbeid med barn i barnehage alder er det viktig at personalet har inkluderingskompetanse, dette gjelder særlig i tilfeller med barn med innagerende adferd. Inkludering i barnehagen ses i sammenheng med vennskap, deltagelse, tilhørighet i forhold til aktivitetene i barnehagen. Særlig i forhold til lek, og læring, og omsorgen barna i mellom (Arnesen, 2012). «*Personalet har ansvar for at alle barn, uansett funksjonsnivå, alder, kjønn og familiebakgrunn får oppleve at de selv og alle i gruppen er betydningsfulle personer for fellesskapet.*» (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 23) Samhandling mellom de ulike menneskene i barnehagen består av kropper og kroppslig samhandling. Det å bruke kroppen er godt hjelpemiddel når det kommer til inkludering i barnehagen. I løpet av en dag i barnehagen forflytter man seg, barnet løftes opp, blir holdt, kles av og på og mye mer. Ved bruk av kroppen beveger derfor personalet seg nært inn på barna og man kan man skape både nærhet og distanse. Det er derfor viktig å være klar over hvilke intensjoner man her, og hvilke signaler man sender ut (Arnesen, 2012). En må arbeide aktivt for å skape rom for de aktuelle barnas mer forsiktige stemmer og væremåte. Noen ganger kan det være lurt å samle de stille barna i små grupper. Gjerne uten de mest høylytte barna (Barsøe, 2012).

3.0 Metode

Metode er et redskap i vårt møte med noe vi ønsker å finne ut mer om. Alle spørsmål man stiller kan angripes med ulike metoder, og det er derfor viktig å velge rett metode tidlig i prosessen. Valget av hvilken metode man bruker har mye å si for hva man finner ut. Det er den metoden som blir valgt som viser hvordan man skal arbeide for å finne svar på spørsmålet. «En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder» (Dalland, 2012, s. 111). Selve metoden er veien fra der vi er og mot målet. Den må derfor være både praktisk og realistisk å gjennomføre. En kan skille mellom to design når det kommer til metodevalg (Dalland, 2012). Dette er begge orienterte design som bidrar til en bedre forståelse av samfunnet vi lever i. Når man ønsker å finne ut av noe kan man velge å enten bruke en kvantitativ eller en kvalitativ metode. Begge metodene hjelper oss til å få en bedre forståelse av problemstillingen. Metoder i ekstensive og kvantitative design gir data i form av målbare enheter. Dette kan gjøres i form av for eksempel en spørreundersøkelse. Metoder i intensive og kvalitative design tar derimot sikte for å fange opp mening og opplevelser som ikke lar seg tallfeste. Dette er den metoden som er tatt i bruk i denne oppgaven. Metoden som er valgt bidrar til å finne den informasjonen som trengs til undersøkelsen av problemstillingen (Dalland, 2012).

3.1 Valg av metode

Etter valg av problemstilling forsøkte jeg å finne det undersøkelsesdesignet som egnet seg best til min problemstilling (Jacobsen, 2010). I denne oppgaven er det brukt en kvalitativ orientering til problemstillingen. Dette er en metode som ikke lar seg tallfeste, men fanger isteden opp respondentens egne meninger og opplevelser. Bakgrunnen for valg av metode er at den kan gi gode data, og belyse problemstillingen på en faglig interessant måte (Dalland, 2012). Dette er et valg som ble tatt tidlig i prosessen fordi den egner seg i stor grad for å få svar på den aktuelle problemstillingen. Det kvalitative intervjuet er ekte, og lar seg ikke repetere. Man kan gjennomføre det flere ganger, men svarene blir aldri like. Dette kommer av at mennesker er ulike. Mennesker både oppfatter, tenker og svarer ulikt på de samme spørsmålene. Ved å intervju flere ulike personer kan man derfor belyse problemstillingen på ulike måter. Jeg har valgt å ha åpne enkeltintervju, og alle intervjuene blir gjennomført ansikt til ansikt (Jacobsen, 2010).

3.1.0 Intervju

Et intervju er et møte mellom mennesker (Dalland, 2012). Intervjuets samtaleform preges av intervjuguiden som ble laget i forkant av intervjuet. Intervjuguiden består av noen spørsmål, og fungerer som en huskeliste overfor temaene som ble tatt opp under intervjuet. Forskningsintervjuet

bygger på den hverdagslige samtalen. Ved å ta i bruk intervju som forskningsmetode gir det samtalen en viss struktur og en hensikt. Dette gjør at man kommer dypere inn i respondenten sine meninger og erfaringer, enn det som ville kommet frem av en hverdagslig samtale (Kvale, 2005). Samtalen er et godt redskap å ta i bruk når man vil finne ut hva, og hvordan andre mennesker opplever ting. Åpne spørsmål er et nyttig hjelpemiddel i denne sammenheng. Åpne spørsmål som innbyr til videre samtale og begge parter påvirker hverandre (Dalland, 2012). Formålet med å ta i bruk det kvalitative forskningsintervjuet var å få en forståelse ved sider av respondentens eget perspektiv (Kvale, 2005). En person som blir intervjuet blir gjerne kalt respondent, informant eller intervjuobjekt. I denne oppgaven har jeg valgt å bruke begrepet respondent. Respondent betyr «en person som svarer på spørsmål» (Dalland, 2012). Alle intervjuer er en interaksjon mellom to personer, dette gjør at intervjueren blir en del av informantens kontekst. Dette kalles for intervjuereffekten. Konteksten kan spille inn og påvirke respondentens meninger. Intervjueren kan også være en påvirkningskraft ved at respondenten legger merke til ansiktsuttrykk og kroppsspråk hos intervjueren. Dette kan bidra til at respondenten finner opp svar for å tilfredsstille den som intervjuer (Jacobsen, 2010).

3.1.1 Pilotstudie

I forkant av intervjuet ble det gjennomført en pilotstudie for å kvalitetssikre intervjuguiden. Intervjuguiden er det som skal lede intervjuer gjennom intervjuet, og utgjør samtaleformen for intervjuet. Det er derfor ekstra viktig å ha en god intervjuguide (Dalland, 2012). Pilotstudie ble gjennomført på tomannshånd med en medstudent. Respondenten fikk utdelt intervjuguiden på forhånd, og ble på grunnlag av dette mer forberedt på spørsmålene som kom, og hadde derfor tid til å lese seg opp på temaet. Svarene ble derfor veldig «korrekte», og det ble på bakgrunn av dette bare oppgitt tema og problemstilling i intervjuprosessen videre. Dette for å få mer «ekte» og erfaringsbaserte svar. Det ble brukt båndopptaker under intervjuet, og det fungerte veldig bra. Det er mye enklere å følge med på samtalen, og intervjuet ble veldig naturlig i samtaleformen. Hvis alt intervjuobjektet sa skulle blitt skrevet ned, så ville jeg vært mer på siden av samtalen og fokuset ville vært på å notere ned, istedenfor å være med i samtalen. Mye informasjon ville da forsvunnet. Spørsmålene i intervjuguiden ble endret etter pilotstudiet. En pilotstudie er derfor et godt hjelpemiddel for å kvalitetssikre intervjuguiden før intervjuprosessen starter. En pilotstudie kan defineres som prøveintervju som gjennomføres før intervjuprosessen starter. Dette gir et innblikk i hva man kan gjøre annerledes i det endelige intervjuet for å få skape et best mulig resultat (Dalland, 2012).

3.1.2 Ethiske dilemmaer og kildekritikk

I kvalitative intervju med bruk av lydopptak er det noen etiske retningslinjer en må forholde seg til. Dette gjelder blant annet kravet om informert samtykke etter at respondenten blir informert om

undersøkelsens formål og bruk (Kvale & Brinkmann, 2009). Jacobsen (2010) sier noe om at når en skal intervju bør undersøkelsen tilfredsstillende tre grunnleggende krav. Det første er en informert enighet som betyr at den som deltok i intervjuet deltar frivillig og at respondenten vet hva stoffet skal brukes til. Det andre er krav til privatliv, som betyr at respondenten har krav på anonymitet (Dalland, 2012). Respondentene ble i forkant av intervjuet gjort oppmerksom på at intervjueren har taushetsplikt. Det tredje kravet er et krav til riktig presentasjon av data. Dette betyr at intervjuer så godt som mulig skal gjengi informasjonen fullstendig, og i riktig sammenheng (Jacobsen, 2010). Etter undersøkelsen må en kritisk drøfte om informasjonen en har fått er gyldige og pålitelige (Jacobsen, 2010). Dette betyr at jeg skal forholde meg kritisk til kvaliteten på funnene mine. Meningene som blir presentert i empiridelen er respondentenes subjektive meninger. Noen av intervjuene ble påvirket av barnehagens hektiske hverdag i form av avbrudd. Det var også forskjell i kvantiteten på svarene på spørsmålene, og de ulike respondentene kan ha tolket spørsmålene ulikt. Hvis jeg skulle gjennomført intervjuprosessen på nytt, så ville jeg ha tydeliggjort spørsmålsguiden enda bedre. (Se vedlegg 2)

3.1.3 Framgangsmåte

Det første som ble gjort i forhold til problemstillingen var å få en oversikt, og innsikt i forskjellig litteratur som var relevant for problemstillingen. På denne måten hadde jeg som intervjuer en begrepsmessig og teoretisk forståelse av temaet i problemstillingen. Antall respondenter avhenger av intervjuets formål (Kvale, 2005). Det ble i forkant bestemt at det skulle være 2-4 respondenter som skulle intervjues, og jeg endte opp med tre. På denne måten ble det verken for få eller for mange meninger, og dette var derfor et passende antall i et studie av denne størrelsen. Det ble sendt ut et informasjonsbrev til styrer i respondentenes barnehager om de hadde en pedagog med erfaring om emnet som kunne tenkt seg å stille opp til et intervju (Se vedlegg 1). I dette brevet ble det informert om problemstilling, tema, intervjuets formål og praktisk informasjon knyttet til intervjuet. Det ble tatt i bruk lydopptaker under intervjuet, og respondentene ble gjort klar over dette i forkant. Det ble benyttet lydopptak slik at intervjuer kunne konsentrere seg om intervjuets dynamikk. Det ble senere omgjort fra muntlig til skriftlig form for enklere å strukturere funnene. (Kvale & Brinkmann, 2009). Opptaket ble slettet etter bruk. Selve intervjuene ble gjennomført ved at jeg personlig møtte opp i barnehagen slik at det skulle passe best for respondentene.

3.2 Valg av respondenter

Respondentene i denne oppgaven er valgt på bakgrunn av sin yrkesutdanning, og erfaring fra barnehagen. Det er også en aldersforskjell mellom de ulike respondentene. Respondentene blir anonymisert videre i teksten, og får forskjellige kodenavn: PL (Pedagogisk leder) 1,2 og 3.

3.2.0 Bakgrunnsinformasjon

PL1 er en 46 år gammel kvinne, og er utdannet førskolelærer. PL1 har jobbet i mange ulike barnehager på forskjellige steder i landet. PL1 har jobbet som pedagogisk leder i nåværende barnehage i syv år. PL2 er en 26 år gammel kvinne, og ble nyutdannet for et par år siden. PL2 har jobbet som pedagogisk leder på en småbarnsavdeling siden barnehageåret 2014 startet. Før det jobbet PL2 som vikar i ulike barnehager. PL3 er en 35 år gammel kvinne, og er i utgangspunktet barnevernspedagog. PL3 har i tillegg studert småbarnspedagogikk i, og har dermed førskolelærer kompetanse. PL3 har erfaring fra arbeid med utviklingshemmede, og har jobbet i barnehage i ni år. PL3 har jobbet som pedagogisk leder i nåværende barnehage i to år.

4.0 Empiri

Empiri er kunnskap bygd på erfaring. (Dalland, 2012) Empiri er når vi stiller spørsmål med hvordan noe er i virkeligheten. Innenfor forskning finnes det grunnleggende normer for hvordan en bør gå fram for å få svar på de spørsmålene man vil stille. I empirien er det respondentene sine kunnskaper, ferdigheter, erfaringer og tanker som blir presentert. (Dalland, 2012). I følge Jacobsen (2010) skal empirien tilfredstille to krav; den må være gyldig og relevant samtidig som den er pålitelig og troverdig (Jacobsen, 2010). Jeg har delt presentasjonen av funnene mine inn i fire ulike kategorier: Innagerende adferd, Voksenrollen i barnehagen, tilrettelegging og inkludering, og om barna blir sett?.

4.1 Innagerende adferd

Respondentene ble bedt om å forklare hva de legger i begrepet innagerende adferd. Det kom frem tre forskjellige tolkninger av begrepet, men alle tre hadde det samme budskapet i seg. Innagerende adferd er når barna ikke gjør så mye ut av seg. Der det gjerne ikke kommer så mye lyd ut av munnen. Barnet er tilbaketrukket, trekker seg inn i seg selv og står gjerne alltid på bakerste rekke (PI1). Barn med innagerende adferd er de barna som er introvert i oppførselen din. De trekker seg gjerne inn i seg selv, og blir gjerne tolket som sjenerte (PI3). Det kom frem under intervjuet at det er viktig å jobbe med barnets sosiale kompetanse i barnehagen (PI1). Barn med innagerende adferd sliter ofte med den sosiale biten (PI2). Respondentene ble videre bedt om å beskrive et barn med innagerende adferd. «Det er de rolige barna, som kanskje går litt for seg selv, og ikke søker så mye voksenkontakt, og kanskje ikke kommer inn i leken med andre heller» (PL3). Det kan gå lang tid før barn med innagerende adferd tør å åpne seg i barnehagehverdagen. PL1 forteller at hun selv var et slikt barn, og at det for henne betyr mye. Alle respondentene var enige i at dette var et viktig og aktuelt tema for barnehagen å arbeide med. «Jeg tenker at innagerende adferd kan være et atferdsproblem på lik

linje som utagerende adferd. For det er med å hemme utviklingen til ungen. De trenger hjelp de og på lik linje som de som er utagerende, men de trenger kanskje en annen type hjelp for å komme i gang med å kreve sin rett» (PL3). Videre forteller hun at foreldrene kan registrere en helt annen type adferd hjemme enn i barnehagen. «Foreldre kan ofte ikke kjenne igjen barnet som vi voksne observerer i barnehagen, for de er gjerne mer trygge med foreldre, og søsken på hjemme banen» (PI2). PL1 har erfart at selv om barna er trygge, så kan alltid morgenerne være problematisk for de barna med innagerende adferd. Når de kommer om morgenen så er de veldig avhengige av trygghet, faste voksne, og det at de har noen som ser de. PL1 forteller videre «Om det er gode morgener kan det gjøre noe med de barna utover dagen. Ved å komme inn i leken, takle overganger, får gitt uttrykk for det de selv står for eller mener» (PI1). Videre ble de spurt om hva som kjennetegner barn med innagerende adferd i leken. Et barn med innagerende adferd kan slite med å komme inn i leken, ettersom barnet ikke tørr å spørre (PI2). «Et barn med innagerende adferd er et barn som leker litt aleine. Som har lekeferdigheter, men ikke tør vise det for andre»(PI1). Det er ofte ganske vanskelig for voksne å komme innpå «for når vi kommer inn der, så stopper leken opp. Det kan virke som de blir veldig reservert når de føler at noen andre kommer for nær, og de vil ikke vise seg» (PI3).

4.2 Voksenrollen i barnehagen

Respondentene fikk spørsmålet om hvordan en som voksen forholder seg til barn med innagerende adferd. Svarene jeg fikk i forhold til dette var varierte. Som voksen i barnehagen må man kunne tilpasse seg barna, og forholde seg ulikt til hvert enkelt individ «Alle har sin personlighet, og som voksen i barnehagen, må man tilpasse seg etter personligheten til barna» (PI1). «Som voksen i barnehagen er det viktig å ha et åpent fang, og ha god tid» (PI1). For å ta kontakt med et barn med innagerende adferd bør man ta det på deres tempo «Det er alltid noen barn som skiller seg ut, og det jeg prøver å gjøre er å være på golvet med dem, men ikke trenge meg på, bare la de komme til meg» (PL2). «De er ofte rolige og sier lite i samlingsstundene, og det er viktig at vi som voksne prøver å få dem frem, og med, men på eget tempo» (PL2). Det viktigste en pedagogisk leder gjør er hvordan han eller hun møter og samspiller med barna. Målet for barnehagepersonalet er at hverdagen til barna skal bli best mulig. PI1 forteller at det er stor forskjell på kompetansen til de ansatte når det kommer til hvordan de møter og samspiller med barna. «Hvordan et barn blir møtt av en voksen har mye å si på hvor trygg barnet blir. Dette handler om blikk, kroppsspråk, tonefall» (PI2). «Hvis ikke dette ligger til grunn, så klarer en heller ikke å møte de innadvendte og utadvendte heller» (PI1). PI3 sin strategi med barn med innagerende adferd er å begynne forsiktig. «Hvis du begynner forsiktig og tar litt på de, klemmer de, gir de positiv tilbakemelding. Lager en trygg atmosfære, så blomstrer de» (PI3). PI3 legger vekt på at det er veldig fort å rive ned det man bygger opp. PI1 stiller spørsmål ved om vi i barnehagen gjør nok i forhold til barn med innagerende adferd. PI1 synes at man burde melde barn

med slik adferd opp til blant annet PPT, BUP og lignende i mye større grad enn det barnehagene gjør nå «*varsellampene burde gå av før*» (pl1) Pl2 nevnte det samme. «*De introverte burde bli prioritert i like stor grad som de ekstroverte*» (pl2). Pl1 synes det er viktig å se de barna, men det er også viktig å tenke gjennom hvordan du som voksen vil være i forhold til barn med innagerende adferd.

Bemanning er et tema som gikk igjen i respondentenes svar. Dette var et tema som jeg ikke var forberedt på at skulle komme. Bemanningsspørsmålet som gjentok seg i de forskjellige intervjuene var om man er nok personal i barnehagen til å se og gi oppmerksomhet til hele barnegruppen. Det kom frem under intervjuet at i barnehagen til pl1 så er de alltid knapt bemannet, og dette går ut over barnehagens ressurser. Pl1 sier «*For å hjelpe samfunnet senere, så burde vi være flere i barnehagen i dag*». I barnehagen til pl3 var det motsatt, men også hun hadde erfaring fra tidligere med lite bemanning. Pl3 sier at etter de fikk en ekstra voksen, så har barnehagehverdagen forandret seg, og hun føler de ser barnegruppen bedre på grunn av dette. «*Det handler veldig mye om hvor mange voksne vi er på jobb. Er vi nok voksne til at den praktiske driften går av seg selv, så har du mer tid til å leke med ungene. Det er helt klart en veldig viktig del av det om det er nok voksne*» (pl3).

4.3 Tilrettelegging og inkludering

Hvordan man skal tilrettelegge for barn som har behov for det? «*det er utfordrende*» (Pl2). «*Barn med innagerende adferd reagerer gjerne på barnehagens fullsatte program, og kan oppleve det som at det er mye som skjer på en gang*» (Pl1). «*Det man kan gjøre for å tilpasse dagen for de innadventde barna er å følge den faste rutinen. Barn med innagerende adferd reagerer gjerne negativt på for mye forandringer i dagsrytmen*» (Pl2). Respondentene fikk spørsmål om hvordan de som pedagogiske ledere arbeide for at barn med innagerende adferd skal bli inkludert i leken, og samspillet med de andre barna. Trikket er ifølge Pl3 å jobbe målrettet. I hennes barnehage skriver de adferds planer, og går gjennom hva som er problemet. Da kan de finne ut hva årsaken er, og hva de kan gjøre for å hjelpe barnet. Deres strategi er ros og belønning for å oppnå ønsket adferd. Pl3 sier at det handler om å leke med barna og hjelpe de i gang. Pl3 forteller at man som voksen er med i leken hele veien, og inkluderer andre barn. Pl3 legger vekt på at man behøver ikke ta med det mest voldsomme barnet. Det viktigste når det kommer til inkludering av barn med innagerende adferd er tid, og omsorg. «*En ekstra voksenressurs ville også vært gull verd*» (Pl1). Pl3 sier at med de mindre barna handler det om å være på gulvet med dem. Det at man byr på seg selv er egentlig det viktigste en kan gjøre med de små. Små grupper, og faste voksne har mye å si. Pl1 er veldig opptatt av å ha tid til å sette seg ned, og ha et fang tilgjengelig. «*Det handler om å være i nærheten, og hvis du ser at det stopper opp i leiken. Kan du være en medspiller*». At du er der og ser situasjonen. På denne måten kan en bedre forstå barna, og samspillet dem imellom.

4.4 Blir alle barna sett?

Respondentene ble spurt om alle barna ble sett i løpet av barnehagehverdagen. PI2 forteller at hun håper det, men ikke vet. Hun prøver aktivt å se alle barna, men innrømmer at det er ikke alltid blir slik. PI1 ønsker at alle barna skal bli sett i løpet av dagen, men tror likevel ikke at det er sånn i realiteten. PI1 tror at det er bedre i de barnehagene der dette har vært oppe som tema på møter, og er noe barnehagen jobber aktivt med. PI1 synes det beste er om det er tre helt ulike persontyper i personalgruppen på avdelingen. «*På denne måten så er det større sjanse for at alle blir sett. På denne måten blir barnegruppen bedre ivaretatt*» (PI1). PI3 forteller at for at alle barna skal bli sett, så er det viktig med gode rutinger. Et forslag er at personalet på avdelingen har sin gruppe med barn som de «skal» se i løpet av dagen. Dette hjelper veldig for de barna med innagerende adferd da de har behov for en fast voksen som de kan forholde seg til. Dette gjelder også i forhold til foreldre samarbeid. PI3 har erfart at om foreldrene er trygge, så blir ofte barna tryggere i barnehagen. Respondentene fikk også spørsmål det er forskjell i hvor mye oppmerksomhet et barn med utagerende adferd får i forhold til de med innagerende adferd. I forhold til dette spørsmålet, så var svaret klart fra alle respondentene «ja». «*Det er dessverre det når jeg tenker meg om. Det er enklere å gi oppmerksomhet til de som tar kontakt med deg enn de som ikke gjør det*» (PI2). Det er utfordrende å skulle se alle barna. «*Som voksen i barnehagen er det klart at du går til den som skriker høyest*» (PI3). Konsekvensene for resten av barnegruppen spiller inn på denne problemstillingen. De barna med utagerende adferd blir i større grad et problem for andre, enn de med innagerende adferd som blir et problem for seg selv. PI1 forteller at de bruker mye av tiden i barnehagen på å roe ned de barna med utagerende adferd. Dette gjør de for resten av barnegruppen sin del. PI2 forteller at hun arbeider mye med personalgruppen sin. «*Vi er ikke så mange, og vi har åpen dialog*» (PI2). PI2 har hatt det oppe på avdelingsmøter at «*vi kan bli bedre på å se alle barna og gi de lik oppmerksomhet*» (PI2).

5.0 Drøfting

I denne delen av oppgaven skal jeg diskutere problemstillingen min ved å sammenligne funnene fra empiridelen med stoff fra teoridelen; «*Hva kjennetegner innagerende adferd? og hvordan kan den pedagogiske lederen legge til rette for barn med slik adferd i barnehagen?*»

5.1 Innagerende adferd

De svarene som kom ut av empirien var ulike, men samsvarte likevel med det jeg selv har funnet i jakten etter relevant teori. Dette kommer av at det var deres subjektive meninger basert på egne erfaringer som kom frem. Ved å spørre dem om hva de så på som innagerende adferd blant barn i barnehagen så fikk vi en felles forståelse av hva samtalen dreide seg om. En av respondentene

forklarer et barn med innagerende adferd som et barn som er tilbaketrukket, trekker seg inn i seg selv og står gjerne alltid på bakerste rekke. I barnehagen blir de barna omtalt som sjenerte fordi de er introvert i sin oppførsel. Bø og Helle (2010). Dette stemmer veldig godt i forhold til det jeg har skrevet om i teoridelen om sjenanse. Tegn på sjenanse er; tilbakeholdenhet, mutthet, lav stemmebruk, keitethet og muskelstivhet. Sterk sjenanse er i betydningen sosial usikkerhet er et plagsomt symptom og kan være tegn på nervøsitet, mindreverdighetsfølelse eller nevrose (Bø & Helle, 2010). Ingrid Lund sier som nevnt tidligere i oppgaven i forhold til sin forskning om atferdsproblematikk i skolen og mobbing «*Innagerende adferd er lite synlig i omgivelsene og derfor mest slitsomt for eleven selv. De som sliter med innagerende atferd blir ikke sett. De lager ikke bråk for de rundt seg som de utagerende gjør.*» (Torvik, 2015). Respondentene mine var også inne på dette, og vi snakker om hvordan barnets innagerende adferd kan være et atferdsproblem på lik linje som de med utagerende adferd. Den ene respondenten min mente at det kan være med på å «hemme» utviklingen til barnet. Den blir det siden barnet ikke får den sosiale kontakten barnet har behov for. En annen av respondenten fortalte at det kan gå lang tid før barn med slik adferd tør å åpne seg i barnehagehverdagen. Dette kommer av at barna gjerne trenger mer tid på å bli trygge på seg selv, og omverdenen enn andre barn (Barsøe, 2012). Respondentene mine mente at barna trenger hjelp de og på lik linje som de barna med utagerende adferd, men at de trenger en annen type hjelp for å komme i gang med å kreve sin rett.

I teoridelen så jeg på hvordan barn med innagerende adferd gjerne leker oftere alene enn de andre barna i barnegruppen. Leken har en egenverdi, og den er en stor del av både kommunikasjonen og samspillet i barnegruppen. (Skram, 2009) Lekens egenverdi forsvinner hvis barnet ikke får den hjelpen de trenger. «*Det er de rolige barna, som kanskje ikke går litt for seg selv, og ikke søker så mye voksenkontakt, og kanskje ikke kommer inn i leken med andre heller*» (PL3). De kan gjerne stå å se på de andre barna som leker i grupper, og det kan være vanskelig for de aktuelle barna å be om hjelp fra de voksne (Willettts & Creswell, 2007). Den voksne bør stoppe opp og hjelpe barnet inn i leken igjen. (Lund, 2014)

Rammeplanen forteller at sosial kompetanse handler om at barnet skal kunne samhandle positivt med andre i ulike situasjoner. Denne kompetansen uttrykkes og tilegnes av barn i samspill med hverandre og med voksne. Den gjenspeiles i barns evne til å ta initiativ og til å opprettholde vennskap. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 19). Dette kom også frem i empirien at det er viktig å jobbe med barnets sosiale kompetanse i barnehagen (PI1). Den sosiale biten er en stor del av barnehagehverdagen, og ifølge Barsøe (2012) må barn ha en viss grad av sosial kompetanse for å kunne leke. Sosial kompetente barn fanger raskt opp regler i lek eller aktiviteter, og svarer tydelig når andre henvender seg til dem. (Ogden, 2015).

5.2 Voksenrollen i barnehagen

Det å være voksen i barnehagen er en rolle alle som går inn i barnehagen tar på seg. Jeg gikk nærmere inn på hvem de ulike voksne er i teoridelen. Voksenrollen er derfor en ganske vesentlig del av barnehagehverdagen, kunne du sett for deg hvordan den hadde sett ut uten? Ingen kontroll, og struktur. Det er derfor viktig å ha gode og tydelige voksne i barnehagen. Respondentene i empiridelen var veldig klar over betydningen av sin egen rolle i barnehagen. Målet for den pedagogiske lederen, og barnehagepersonalet er at hverdagen til barna skal bli best mulig. Det viktigste en pedagogisk leder gjør er hvordan han eller hun møter og samspiller med barna. En relasjon mellom barn og voksen er en ressurs for barnet. Om omsorgspersonen bare tidvis responderer på barnets signaler, så vil det føre til en utrygg relasjon (Midthassel, Bru, Ertesvåg, & Roland, 2011) Rammeplanen (2011) er retningslinjene vi i barnehagen har å forholde oss til, og den sier at «*Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg*» (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 29). En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, ømhet, hengivenhet, innlevelse og evne og vilje til samspill (Askeland, 2011, s. 54). De voksne sin oppgave er å sørge for at alle barna er trygge, både psykisk og fysisk (Barsøe, 2012). I empirien kom det frem at det er forskjell på kompetansen til de ansatte når det kommer til hvordan de møter og samspiller med barna. Dette kan være både positivt og negativt. På den positive siden kan man ha en ansatt som appellerer til et «type» barn, og gjerne kan et barn som har falt utenfor under vingene, og på den andre siden så har du en ansatt som ikke klarer å se, og tilpasse seg hele barnegruppen. Som voksen i barnehagen må man kunne tilpasse seg barna, og forholde seg ulikt til hvert enkelt individ «*Alle har sin personlighet, og som voksen i barnehagen, må man tilpasse den etter personligheten til barna*» (P11). Hvordan et barn blir møtt av en voksen har mye å si på hvor trygg barnet blir. Dette handler om blikk, kroppsspråk, tonefall. «*Hvis ikke dette ligger til grunn, så klarer en heller ikke å møte de innadvendte og utadvendte heller*» (P11). Trygg tilknytning oppstår når barnet blir møtt med sensitivitet, aksept, tilgjengelighet og samarbeid fra de voksne rundt dem (Barsøe, 2012). Den ene respondenten kom med forslag på en strategi som kan funke for å få et trygt barn i en trygg barnehagehverdag. Det hele handler om å begynne forsiktig, og ta det steg for steg. «*Hvis du begynner forsiktig og tar litt på de, klemmer de, gir de positiv tilbakemelding. Lager en trygg atmosfære, så blomstrer de*» P13. Det var felles enighet om at for å ta kontakt med et barn med innagerende adferd bør man ta det i deres tempo, og at barna har behov for at de voksne alltid skal være tilgjengelige, dette nevnte også Folkman (1999) i teoridelen. Stille barn trenger å bli utfordret, men det må skje i et passe tempo. Slik at de ikke blir redde. Dårlige erfaringer vil bare gjøre barna mer engstelige (Barsøe, 2012). Den ene respondenten stilte spørsmål ved om vi som voksne i barnehagen gjør nok i forhold til barn med

innagerende adferd? Respondentene mine synes at man som voksen i barnehagen burde melde barn med slik adferd opp til blant annet PPT, BUP og lignende instanser i mye større grad enn det barnehagene gjør nå «*varsellampene burde gå av før*» (p11). Dette er et godt poeng, og ville ført til at flere av barna fikk hjelp tidligere, og det kan prege resten av barnets barndom og voksenliv.

Bemanning er et veldig interessant tema som kom opp under intervjuet. Det var uforventet fra min side, men det var likevel relevant i forhold til problemstillingen. Respondentene stilte spørsmål med at for å kunne se og gi barnegruppen det de har rett på i forhold til oppmerksomhet og omsorg, så er barnehagene nødt til å bli bedre bemannet. I teoridelen har jeg skrevet et eget kapittel om personalet, og hvordan man jobber med dem. Her kommer det frem at hvis man skal hjelpe samfunnet senere, så burde det være flere voksne per barn på avdelingen. «*Det handler veldig mye om hvor mange voksne vi er på jobb. Er vi nok voksne til at den praktiske driften går av seg selv, så har du mer tid til å leke med ungene. Det er helt klart en veldig viktig del av det om det er nok voksne*» (p13).

5.3 Tilrettelegging og inkludering

Hvordan skal man tilrettelegge for barn som har behov for det? det er utfordrende, mente den ene respondenten. En god leder tar tak ved å gå inn i de utfordringer som oppstår, både i det de skjer og når han eller hun får signaler om at noe er galt (Lund, 2015). For å tilrettelegge for barn med innagerende adferd kan man være bevisst på å ha en god struktur i barnehagehverdagen, dette vil gjøre barna mer tilpasset, og trygge. I empirien kom det frem at barn med innagerende adferd reagerer gjerne negativt på for mye forandringer Det å tilrettelegge for alle barna i barnegruppen er en nødvendig, og krevende del av det å arbeide i barnehagen. Dette gjelder også det å skulle inkludere alle barna. Med inkludering tenker jeg ikke bare i form av de formelle settingene, men også det å få barna inkludert, og bli en naturlig del av barnegruppen. Den pedagogiske lederen og personalet må arbeide for at alle barna finner sin plass. I rammeplanen står det at barnehagen skal være et «*inkluderende fellesskap med plass til det enkelte barnet*» (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 23) For å arbeide mot dette er det ifølge respondentene viktig å være målrettet, man skal vite hva man vil. Lage hovedmål, delmål og ha tydelige planer, men man skal også være tilstede, og se, og være med i leken, og hjelpe barna inn i leken. Barna trenger å bli utfordret, men det må skje i et passe tempo slik at de ikke blir redde. Dårlige erfaringer vil bare gjøre barna mer engstelige (Barsøe, 2012).

Den ene respondenten snakket om ros og belønning. Dette er en fin måte å styrke barnets selvfølelse på, og kan gjøres ved å gi barnet små utfordringer slik at barnet får en mestringsfølelse. Egen mestring er en viktig kilde til god selvfølelse (Barsøe, 2012). For å inkludere barn med innagerende adferd i barnehagen la respondentene stor vekt på voksenrollen, og hvordan man som barnehagelærer må by på seg selv og være med i leken. Tidlig innsats er en viktig faktor, både når det kommer til barnets trivsel og utvikling i barnehagen. Hvis ikke det gjøres noe kan det føre til store konsekvenser for barnet (Kompetanse for framtidens barnehager, 2015). De som jobber i barnehagen hvordan man skal arbeide for å tilrettelegge for alle barna. Respondentene mine trakk fram det å jobbe målrettet, og ha tydelige planer om hva man skal gjøre. Det viktigste når det kommer til inkludering av barn med innagerende adferd er tid, og omsorg. Dette er en god måte å både få til et godt samspill mellom barn- voksen, men også for å legge grunnlaget for samspillet mellom barn-barn. En kan arbeide aktivt for å skape rom for de aktuelle barnas mer forsiktige stemmer og væremåte. Noen ganger kan det være lurt å samle de stille barna i små grupper, gjerne uten de mest høylytte barna (Barsøe, 2012). PI3 legger vekt på at man behøver ikke ta med det mest voldsomme barnet.

5.4 Blir alle barna sett?

Dette punktet var en del av hypotesen min «blir alle barna sett i løpet av barnehagehverdagen?» og dessverre så fikk jeg hypotesen min bekreftet. Barnehagehverdagen er hektisk, og i følge respondentene mine blir ikke barn med innagerende adferd sett i like stor grad som barn med utagerende adferd. Det er med andre ord de som skriker høyest, og ber om oppmerksomhet som får oppmerksomheten. «*Det er utfordrende å skulle se alle barna. Som voksen i barnehagen er det klart at du går til den som skriker høyest*» (PI3). Et barn med innagerende adferd har akkurat de samme behovene som alle andre barn. (Midthassel, Bru, Ertesvåg, & Roland, 2011). Alle barn ønsker å bli sett, og hørt. Respondentene kom med forslag til hvordan man kunne arbeide med dette og å ta det opp på møter er en god begynnelse. På denne måten blir hele personalgruppen gjort oppmerksom på det, og blir automatisk mer på vakt. Dette er barn som har gjerne trenger og har behov for mer tilpasset oppfølging enn andre barn, som for eksempel voksenstøtte, tilrettelegging, og rutiner (Kompetanse for framtidens barnehager, 2015). Den ene respondenten nevnte noe jeg ikke har tenkt på før, men er likevel veldig enig i. Nemlig det å ha tre helt ulike persontyper i personalgruppen på avdelingen. På denne måten så er det større sjans for at alle blir sett og på denne måten blir hele barnegruppen bedre ivaretatt.

Den ene respondenten mente at det var tydelig at for å ivareta alle barna bør den pedagogiske lederen arbeide mer, og kontinuerlig med å se alle barna i barnehagehverdagen. Hvis den pedagogiske lederen arbeider aktivt med personalgruppen sin, så vil dette føre til en mer kompetent og opplyst personalgruppe. Som en positiv konsekvens av dette vil barna i større grad bli sett, og dette kan gi positivt utslag på hele barnegruppen, leken og samspillet dem imellom.

6.0 Avslutning

Jeg skal nå se på hvordan denne oppgaven har gitt svar på min problemstilling; «*Hva kjennetegner innagerende adferd? og hvordan kan den pedagogiske lederen legge til rette for barn med slik adferd i barnehagen?*» Denne oppgaven handlet om de «usynlige» barna. De usynlige barna er de barna med innagerende adferd. Dette er de barna som tar liten plass i barnehagehverdagen, og temaet har alltid vært en hjertesak for meg. Jeg ønsker en barnehagehverdag hvor alle barn blir sett og hørt. Et barn skal ikke grue seg til å gå i barnehagen, eller mistrives fordi han eller hun ikke får delta i leken. Den pedagogiske lederen har et stort ansvar for å få alle barn til å trives i barnehagen. Jeg tok i denne oppgaven utgangspunktet i at barn med innagerende adferd ikke blir sett i like stor grad som de utagerende barna i barnehagen, og jeg fikk dessverre bekreftet dette i løpet av intervjuprosessen.

I løpet av denne prosessen har jeg lært mye om temaet. Dette er et komplekst tema som gav mulighet for mye individuelle tolkninger og erfaringer. De svarene jeg fikk var ulike, og likevel så samsvarte med det jeg selv har funnet i jakten etter relevant teori. Problemstillingen min besto av to

spørsmål, og begge ble besvart. I den første delen skulle jeg finne ut hva innagerende adferd var. Det jeg fant ut er at begrepet omhandler de barna som er stille, forsiktige og ikke gjør så mye ut av seg. Det kom tydelig frem at innagerende adferd tiltross for lite kunnskap blant barnehagepersonell er et atferdsproblem på lik linje med utagerende adferd. Dette er noe som bør gjøres noe med, og å få mer kunnskap inn i barnehagen er et steg i riktig retning. Kompetanseutvikling av personalet er en vesentlig faktor i arbeidet med barn med adferdsproblem i barnehagen. Den andre delen av problemstillingen handlet om hvordan den pedagogiske lederen kan legge til rette for slik adferd. I løpet av denne prosessen har jeg fått mange forslag til hvordan en kan gjøre barnehagehverdagen enklere for de aktuelle barna. Dette går ut på at den pedagogiske lederen må være en tydelig voksen som viser omsorg for hele barnegruppen. Det må være nok ansatte tilgjengelig slik at alle barna blir sett, og man får en trygg barnegruppe. Den pedagogiske lederen må arbeide med å inkludere de aktuelle barna i leken og samspeillet med de andre barna. Barna trenger også å bli utfordret, men det må skje i et passe og individuelt tempo, slik at de kan oppleve mestring etter hvert. Mestringsfølelsen vil etter hvert føre til en styrket selvfølelse hos barna.

Ved at jeg gikk ut i barnehagen og tok opp problemstillingen har jeg troen på at det vil føre til at barnehagene ble mer opplyst og gjort mer oppmerksom på temaet. Om respondentene mine viderefører dette til resten av personalgruppen og tar det opp på ulike møter, så kan det føre til kompetanseheving på område. Dette kan bare skje hvis de tar tak i problemet, har endringskompetanse, og er åpen for å utvikle seg. Jeg har selv hatt et stort læringsutbytte av å jobbe med denne oppgaven. Jeg har tilegnet meg mye mer kunnskap rundt emnet, og har fått større forståelse for emnet. Et godt barnehagetilbud for alle barn avhenger av personalets kompetanse (Regjeringen.no). Dette er en kompetanse jeg vil ta med meg og bygge videre på når jeg skal ut i yrket som barnehagelærer.

7.0 Referanser

Arnesen, A.-L. (. (2012). *Inkludering -Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. Oslo:

Universitetsforlaget.

Askeland, L. (2011). *Kontakt med barn*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Barsøe, L. (2012). *Ville og stille barn i barnehagen, veier ut av låste adferdsmønstre*. Oslo:

Kommuneforlaget.

Bø, I., & Helle, L. (2010). *Pedagogisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Folkman, M.-L. (1999). *Utagerende og innadvendte barn - Det pedagogiske samspillet muligheter i barnehagen*. Oslo: Pedagogisk Forum.
- Hart, S., & Schwartz, R. (2009). *Fra interaksjon til relasjon, tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore & Fonagy*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Holm, U. (2005). *Empati, å forstå menneskers følelser*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jacobsen, D. I. (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring. Innføring i metode for helse- og sosialfagene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Korsvold, T. (2011). *Barndom, Barnehage, inkludering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2015, 5 13). *Kompetanse for framtidens barnehager*. Hentet fra Regjeringen.no:
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/barnehager/rapporter20og20planer/kompetanse_for_fremtidens_barnehage_2013.pdf
- Kunnskapsdepartementet. (2015, 5 13). *Regjeringen.no*. Hentet fra Strategi for kompetanse og rekruttering i barnehagen: <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/strategi-for-kompetanse-og-rekruttering-/id733657/>
- Kvale, S. (2005). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Lund, I. (2014). *"Det er jo bare barn" om barnehagebarn og mobbing*. oslo: PEDLEX norsk skoleinformasjon.
- Lund, I. (2015, 4 24). *Stille barn trenger også venner*. Hentet fra Voksne for barn:
<http://www.vfb.no/vfb.no.....no...../Stille+barn+trenger+ogs%C3%A5+venner.9UFRLW4b.ips>
- Mathiesen, K. s., Karevold, E., & Knudsen, K. A. (2009). *Psykiske lidelseer blant barn og unge i norge*. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Midthassel, U. V., Bru, Ertesvåg, S. K., & Roland, E. (2011). *Sosiale og emosjonelle vansker, Barnehagen og skolens møte med sårbare barn og unge (red)*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ogden, T. (2015). *Sosial kompetanse og problemadferd blandt barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Skram, D. (2009). *Lek og Læring i Samspill*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Torvik, L. (2015, 4 23). *Stille barn kan lokkes fram*. Hentet fra [Forskning.no](http://forskning.no):
<http://forskning.no/psykiske-lidelser-barn-og-ungdom/2009/06/stille-barn-kan-lokkes-fram>

Willetts, L., & Creswell, C. (2007). *Å bekjempe sjenanse og sosial angst*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Vedlegg 1:

Brev til Barnehagen

Hei

Jeg heter Marthe Vindenes, og er sisteårsstudent på førskolelærerutdanningen ved høgskolen i Sogn og Fjordane. Jeg holder på å skrive en bachelor oppgave om innagerende adferd, og håper å få snakket med noen pedagoger som har erfaring om emnet.

Problemstilling for oppgaven er:

«Hva kjennetegner innagerende adferd? og hvordan kan den pedagogiske lederen legge til rette for barn med slik adferd i barnehagen?»

Praktisk informasjon:

- Intervjuet vil foregå på tomannshånd med bruk av båndopptaker.
- Opptaket vil bli transkribert, og slettet etter intervjuet.
- Alt blir anonymisert.
- Dere vil få utdelt spørsmålene under intervjuet, og så går vi gjennom de sammen.
- Intervjuet vil bestå av noen konkrete spørsmål tilknyttet problemstillingen

Håper på positivt tilbakemelding.

Hilsen Marthe Vindenes

Vedlegg 2:

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon

1. Hva er din bakgrunn? Alder? Utdanning? Yrkeserfaring?

Innagerende adferd

2. Hva legger du i begrepet innagerende adferd?
3. Kan du beskrive et barn med innagerende adferd?
4. Hva kjennetegner barn med innagerende adferd i leken?
5. Har du et eksempel og/eller en fortelling?

Voksenrollen

6. Hvordan bør en som voksen forholde seg til barn med innagerende adferd?
7. Hvordan arbeider du som pedagogisk leder for at barn med innagerende adferd skal bli inkludert i leken, og samspillet med de andre barna?

Å bli sett

8. Vil du si at personalet ser alle barna i løpet av en dag i barnehagen?
9. Er det forskjell i hvor mye oppmerksomhet et barn med utagerende adferd får i forhold til de med innagerende adferd? (I så fall hvorfor er det slik?)
10. Hva gjør at kanskje ikke alle blir sett/lagt merke til i like stor grad?
11. Hvordan kan du som pedagogisk leder arbeide med personalet for at alle barn skal bli sett?

Er det noe mer du vil tilføye?

